

Άγαπημένη μου Κική,

Άλλοι θά μιλήσουν για το επιστημονικό και τό διδακτικό σου έργο. Έγώ θά αποχαιρετίσω μέ βαθύτατη θλίψη τή φίλη μου από τά φοιτητικά μας χρόνια, πού μαζί της μέ συνδέουν κοινά βιώματα μιᾶς ολόκληρης ζωῆς, οί σπουδαίοι μας δάσκαλοι, τό Πανεπιστήμιο, τά χρόνια τῆς μετεκπαίδευσης, τό Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, οί κοινοί μας φίλοι, οί ἀτέλειωτες συζητήσεις μας· πολλές οί ἀναμνήσεις, εὐφρόσυνες, συγκινητικές, ἀλλά και ὀδυνηρές και πικρές, ἀπό τήν ἀπώλεια ἀγαπημένων προσώπων.

Στήν παράλληλη επιστημονική μας πορεία συνεργαστήκαμε δημιουργικά και συχνά ἀπό ὑπεύθυνες θέσεις ἐνώσαμε τίς προσπάθειές μας για να ἀντιμετωπίσουμε σέ διεθνῆς χώρους θέματα ἐπίμαχα, ὅπως ἀκόμη πρόσφατα στά Τίρανα και στό Παρίσι. Ἡ Βασιλική Παπούλια ὑπερασπίστηκε πάντοτε μέ σθένος αὐτό πού πίστευε, τίς ιδέες και τίς ἀρχές της.

Στήν Ἑλληνική Ἐπιτροπή Σπουδῶν ΝΑ. Εὐρώπης ὡς μέλος ἀπό τά ἀρχαιότερα (ἀπό τό 1973), ὡς ἀντιπρόεδρος και ἀπό τό 2000 ὡς πρόεδρος ἐργάστηκε ἐποικοδομητικά για τή λειτουργία και τήν ἀνάπτυξη τῆς Ἐπιτροπῆς και τοῦ Κέντρου μέ ἀφοσίωση και ἐνθουσιασμό, ὑπό συνθήκες συχνά ἀντίξοες και προβληματικές. Ἰδιαίτερα, τά τελευταία πολύ κρίσιμα χρόνια ἀγωνίστηκε μέ πίστη και ἐπιμονή, οὐσιαστικά ἀναλώθηκε, για τήν ἐπιβίωση τῆς Ἐπιτροπῆς και τοῦ Κέντρου, ἐνός ὀργανισμοῦ πού ἔχει πολλά προσφέρει στήν ἐπιστήμη και στη χώρα μας.

Άγαπημένη μου Κική, φίλη, συνάδελφος, συνεργάτρια και Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς, ἔφυγες ξαφνικά, ἀναπάντεχα σέ κρίσιμες ὥρες. Θά μάς λείψεις πολύ.

Σέ ἀποχαιρετῶ μέ βαθύτατη ὀδύνη.

Μαρία Πελεκίδου

Βαθειά οδύνη μας έφερε σήμερα στον σεπτό τούτο ναό. Όλους, συγγενείς, φίλους, συναδέλφους και μαθητές σου, για να σου απευθύνουμε το τελευταίο αντίο και να σμιξουμε τα δάκρυα και τις προσευχές μας καθώς σε προπέμπουμε στο μακρινό σου ταξίδι. Το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. που επάξια υπηρέτησες, καθώς και η Ελληνική Ιστορική Εταιρεία της οποίας υπήρξες σημαντικό στέλεχος και Πρόεδρος επί σειρά ετών, θρηθούν την απώλεια της συναδέλφου, της συνεργάτιδος, της φίλης.

Εξαιρετη πανεπιστημιακή δάσκαλος και ακούραστη ερευνήτρια, όπως μαρτυρείται από το μεγάλο συγγραφικό της έργο, δίκαια συναριθμείται μεταξύ των κορυφαίων Βαλκανιολόγων της εποχής μας.

Εμείς οι νεώτεροι θα σε θυμόμαστε ως πάντοτε παρούσα σε κάθε δύσκολη στιγμή, έτοιμη να βοηθήσεις, έτοιμη να συμβουλεύσεις, έτοιμη να συμπαρασταθείς.

Δεν θα ξεχάσουμε ποτέ την αμεσότητα και τη σαφήνεια της επικοινωνίας σου με τους φοιτητές σου, και τη γλαφυρότητα του λόγου σου στις συζητήσεις με τους συναδέλφους. Και όλα αυτά με το χαμόγελο στα χείλη, την απλότητα και τον αυθορμητισμό που σε χαρακτήριζαν.

Όλοι εμείς που σε γνωρίσαμε, Βασιλική Παπούλια, που συνεργαστήκαμε και βοηθηθήκαμε από 'σένα στις δύσκολες στιγμές της ζωής μας, δεν θα ξεχάσουμε ποτέ τον ευαίσθητο και γλυκό άνθρωπο που σήμερα ξεκινά το μεγάλο ταξίδι.

Θεόδωρος Κορρές

Ανέλαβα σήμερα το βαρύ καθήκον να αποχαιρετήσω τη Βασιλική Παπούλια εκ μέρους της Ελληνικής Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών της οποίας ήταν μέλος, αλλά και του Ινστιτούτου Ιστορικών Σπουδών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στο οποίο εργάστηκε ως ερευνητρια επί μια δεκαετία (1966 έως το 1975).

Δεν είχα την τύχη να ανήκω στους μαθητές της. Είχα όμως την ευκαιρία να ενταχθώ στους συνεργάτες της ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, του οποίου η Βασιλική ήταν Πρόεδρος. Κατά την τελευταία τετραετία ενώσαμε τις προσπάθειές μας προκειμένου να υποστηρίξουμε το δύσκολο, αλλά σπουδαίο έργο του Ελληνικού Κέντρου Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης στους δύσκολους καιρούς, οι οποίοι επέβαλλαν την αναζήτηση άλλων τρόπων επιβίωσης και λειτουργίας η ίδια ανέλαβε και τον ρόλο του Διευθυντή του Κέντρου.

Ήταν έτοιμη να προσαρμοστεί και να αποδυθεί έναν αγώνα, και αυτό το έκανε με εντυπωσιακή δυναμικότητα και ζωντάνια, με πείσμα μερικές φορές. Μεταξύ άλλων, χαρακτηριστικό της διάθεσής της και της θέλησής της να ζήσει και να προσφέρει μέσα σε ένα νέο περιβάλλον εργασίας ήταν η απόφασή της να επικοινωνεί μέσω –ας μου επιτραπεί ο βάρβαρος όρος– μέσω *teambviewer* με την ακαταπρόβλεπτη γραμματέα και αγαπημένη φίλη της Μαρία Καραμπέτσου για την επίλυση των ζητημάτων που ανέκυπταν.

Ως άτομο πρέπει να πω ότι είχα εντυπωσιαστεί από την ευρυμάθειά της, η οποία δεν περιοριζόταν στις περιοχές της Ιστορίας, αλλά επεκτεινόταν και σε εκείνες της Φιλοσοφίας. Με είχε όμως κερδίσει και στην καθημερινή συναναστροφή, σε στιγμές χαλαρότητας και ανθρωπίνης επαφής. Έτσι, νομίζω, ότι οι μαθητές της, που έδωσαν στον αφιερωματικό σε αυτήν τόμο τον τίτλο «Ανοιχτοσύνη», έκαναν την καλύτερη επιλογή.

Επανερχόμενος στον ρόλο του εκπροσώπου της Ελληνικής Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών, εκφράζω τις ευχαριστίες για την επί πολλά χρόνια φιλοξενία στους χώρους της αδελφής Επιτροπής, της οποίας Πρόεδρος ήταν η Παπούλια.

Αγαπητή Βασιλική σε αποχαιρετώ και σου υπόσχομαι ότι θα καταβάλουμε κάθε προσπάθεια, προκειμένου το Ελληνικό Κέντρο Σπου-

δών Νοτιοανατολικής Ευρώπης να συνεχίσει το έργο του. Ας είναι ελαφρύ το χόμα που θα σε σκεπάσει.

Ταξιάρχης Γ. Κόλιας

Σαν ψέματα μου φαίνεται ότι είμαστε σήμερα εδώ συγκεντρωμένοι (συγγενείς, φίλοι, συνεργάτες, συνάδελφοί σου) για να σε αποχαιρετίσουμε στο τελευταίο σου ταξίδι. Πρόκειται ακριβώς γι' αυτές τις στιγμές, στις οποίες ο συναισθηματικός μας κόσμος δεν θέλει να αποδεχθεί το φυσικό γεγονός, το αρνείται. Είναι όταν ακριβώς ο κόσμος της καρδιάς έχει τους δικούς του ρυθμούς, ξέχωρους και ανεξάρτητους απ' τη ροή των φυσικών γεγονότων, όπως ψυχρά μπορεί να τα δει κανείς. Γιατί, Κική, για μας συνεχίζεις να ζεις ακόμη, ζεις μέσα μας, ζεις στις καρδιές μας.

Σαν κεραυνός έπεσε ανάμεσά μας η είδηση του ξαφνικού θανάτου σου. Ξεκίνησαν και τελείωσαν όλα τόσο γρήγορα, απ' ό,τι μάθαμε εκ των υστέρων. Προσωπικά μόλις χθες έμαθα για το μοιραίο. Έτσι χωρίς να έχω προετοιμάσει κάτι ιδιαίτερο, αφού πραγματικά κάνω ακόμη προσπάθεια να προσαρμοστώ στο γεγονός, θα ήθελα να σου απευθύνω από καρδιάς έναν αυθόρμητο χαιρετισμό αντίστοιχο αφενός μεν με την αξία σου ως πνευματικού ανθρώπου και αφετέρου αντίστοιχο με τη βαθιά οικογενειακή και φιλική σχέση που μας συνέδεε. Ήδη εκλεκτοί συνάδελφοι και φίλοι αναφέρθηκαν στο σημαντικό επιστημονικό και ακαδημαϊκό σου έργο, στο σύνολο της επιστημονικής σου σταδιοδρομίας και προσφοράς. Εγώ θα ήθελα να ξεφύγω λίγο από τα τυπικά.

Τι να πρωτοθυμηθώ! Σε γνωρίζω από τα παιδικά μου χρόνια ως συγγενή και ως στενή οικογενειακή φίλη. Οι γονείς μου (Ηρακλής και Ιωάννα Νικολοπούλου) ήταν για σένα, όπως και για τον αείμνηστο αδελφό σου πρέσβη Γιώργο Παπούλια, κάτι παραπάνω από συγγενείς. Ήταν σαν πνευματικοί σου γονείς. Ιδιαίτερα σε χαρακτήριζε μια ιδιαίτερη πνευματική και ψυχική σχέση με τον πατέρα μου, που ξεκινούσε απ' τα χρόνια που εσύ και ο αδελφός σου Γιώργος μένατε για κάποιο διάστημα σπίτι μας, μετά τον θάνατο του πατέρα σας.

Ήσουν ο πρώτος άνθρωπος του πανεπιστημιακού χώρου με τον οποίο πραγματοποίησα συστηματικές πνευματικές συζητήσεις, όταν στα εφηβικά μου χρόνια ανέπτυξα πρώιμα τα πρώτα ενδιαφέροντά μου για τον χώρο της φιλοσοφίας και των κοινωνικών επιστημών. Εσύ, ο πατέρας μου κι εγώ κι οι ατέλειωτες συζητήσεις μας (και με τις διαφωνίες μας βέβαια)! Ήσουν πάντα απλή, γλυκιά, ανθρώπινη. Δεν ξεκινούσες ποτέ συζητήσεις, οποιοσδήποτε κι αν ήταν απέναντί σου, με

υπεροπτικό ακαδημαϊκό ύφος, αλλά στο πλαίσιο ενός ειλικρινούς διαλόγου φρόντιζες να γίνεσαι κατανοητή από τον συνομιλητή σου, ακόμη κι αν είχες μεγάλη διαφορά γνώσεων απ' αυτόν, αποφεύγοντας με κάθε τρόπο να θίξεις την προσωπικότητά του. Το στοιχείο της ανθρωπιάς και της απλότητας σε διέκρινε γενικά στις σχέσεις σου με τον ανθρώπινο περίγυρο.

Όταν αργότερα άρχισα συστηματικά ν' ασχολούμαι με την κοινωνιολογική και πολιτική θεωρία, ήσουν απ' τους πρώτους με τους οποίους συζήτησα τα πρώτα δημοσιευμένα άρθρα μου. Η ώθησή σου για περισσότερη κριτική στάση απέναντι στο υλιστικό – μαρξιστικό ρεύμα στη φιλοσοφία και στην ιστορία και πιο εξειδικευμένα στη λεγόμενη «νομολογική γνώση» (γνώση στηριγμένη δηλαδή σε υποτιθέμενους «ιστορικοκοινωνικούς νόμους») εμπλούτισε τους προβληματισμούς μου ως κοινωνιολόγου, προβληματισμούς που αργότερα βέβαια θα ανέπτυσσα πολύ περισσότερο, καθώς θα προέβαινα σε σύγκριση της βεμπεριανής με τη μαρξική προσέγγιση.

Θυμάμαι ακόμη τις συζητήσεις μας στο Λονδίνο, όταν ως διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Κρήτης πήγαινα για ερευνητικούς σκοπούς στο LSE, και επισκεπτόμουν στην ελληνική προεβεία τον αείμνηστο αδελφό σου Γιώργο. Συμφωνούσαμε σταθερά ότι η αγγλοαμερικανική εμπειρική και θετική κοινωνιολογική κατεύθυνση (συνδεδεμένη κυρίως με ποσοτικές μετρήσεις και στατιστικές μεθόδους) όχι λίγες φορές υπερβάλλει και επιβεβαιώνει τελικά συσχετίσεις και εξηγήσεις που ένας εμβριθής κοινωνιολόγος συλλαμβάνει, χωρίς να έχει ανάγκη προσφυγής σε ποσοτικές μεθόδους και επαληθεύσεις με βάση εμπειρικές έρευνες. Αλλά βέβαια μιλάμε για κοινωνιολόγο που κατέχει ιστορία και έχει πλούσια ανθρωπιστική παιδεία. Αρνούμαστε και οι δύο την αναγωγή της κοινωνιολογίας σε τεχνοκρατικού τύπου επιστήμη και θεωρούσαμε ότι αυτή και η ιστορία είναι επιστήμες τόσο στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, έτσι ώστε η πρώτη δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς τη δεύτερη (και πάντα με βλέμμα στραμμένο προς τους μεγάλους θεμελιωτές της κοινωνιολογικής επιστήμης, ιδιαίτερα τον Μαξ Βέμπερ και τον Εμ. Ντυρκέμ, και προς τις απόψεις του πρώην προέδρου της Διεθνούς Κοινωνιολογικής Εταιρείας Ι. Βάλλερστάιν, που σχεδόν ταυτίζει τις δύο επιστήμες). Εξ ου και η μεγάλη σπουδαιότητα του κλάδου της ιστορικής κοινωνιολογίας. Αναγνωρίζαμε γενικά ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες είχαν σαφώς κάτι διαφορετικό στη μεθοδολογία τους απ' τις φυσικομαθηματικές, χωρίς όμως αυτή η ειδοποιός διαφορά να σημαίνει και μείωση της επιστημονικότητας των πρώτων.

Τι να πρωτοθυμηθώ! Καμιά φορά «με μάλωνες» που ήμουν κάπως απόλυτος και αυστηρός σε ορισμένα ηθικά και πολιτικά ζητήματα,

στην προσπάθειά μου να μείνω ασυμβίβαστος με ορισμένες καταστάσεις και να κρατήσω καθαρές τις θέσεις μου και τις αρχές μου. Και μπορεί να μην είχες άδικο. Προσπαθούσες να με «προσγειώσεις» σε μια πιο ανθρώπινη θεώρηση και να με παροτρύνεις να χαλιναγωγώ αποτελεσματικότερα την τάση μου για «απόλυτα πετάγματα».

Τι να πρωτοθυμηθώ! Τα καλοκαίρια που ερχόσουν στη Νέα Μάκρη και με απλότητα κουβεντιάζες με όλον τον κόσμο που περνούσε απ' το εξοχικό σπίτι μας ή τα οικογενειακά πνευματικά συμπόσια που τα οργάνωνα ήδη απ' τα γυμνασιακά μου χρόνια με συμμετοχή εκλεκτών τότε καθηγητών μου όπως π.χ. του συγγραφέα Περικλή Καίσαρη, και άλλων διανοουμένων. Οι μνήμες είναι πολλές και δίνουν την εικόνα μιας ασταμάτητης πνευματικής παρουσίας σου στην οικογενειακή μου ζωή, ιδίως πριν από τον διορισμό μου ως Επίκουρου Καθηγητού Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Και ψέγω τον εαυτό μου, Κική μου, που τα τελευταία χρόνια δεν συνεργάστηκα μαζί σου, όσο θα ήθελα, σε ζητήματα κοινού επιστημονικού ενδιαφέροντος (ιδίως για κοινωνίες του βαλκανικού χώρου στην ιστορική τους διαδρομή, πεδίο στο οποίο η επιστημονική σου συνεισφορά, ως γνωστό, ήταν εξαιρετικά σημαντική) καθώς αυξημένες διδακτικές υποχρεώσεις στο παράρτημα Αθηνών του Πανεπιστημίου Ινδιανάπολης (Κολλέγιο Ινδιανάπολης Αθηνών) δεν μου άφηναν δυστυχώς πολύ χρόνο για ερευνητικά προγράμματα.

Πραγματικά δεν ξέρω πώς να σε αποχαιρετίσω. Όποια εκλεκτή πνευματική παρουσία ξεκινά απ' τα παιδικά μας χρόνια μένει ανεξίτηλη στο διάβα του χρόνου στον εσωτερικό κόσμο μας και σ' αυτό που θα ονομάζαμε ποιοτική μνήμη μας. Βλέπεις, όπως είπα κι απ' την αρχή, η ροή του εσωτερικού συναισθηματικού χρόνου και των βιωμάτων που καταγράφονται στο πεδίο του, είναι διαφορετική απ' τη ροή του συμβατικού-φυσικού και των συμβάντων του εξωτερικού κόσμου.

Κική πάντα θα κουβεντιάζω νοερά μαζί σου. Γιατί πάντα θα μένεις ζωντανή μέσα μας, θα είσαι παρούσα, θα σε νιώθουμε δίπλα μας. Ας είναι ελαφρύ το χόμα της Αττικής γης που θα σε σκεπάζει.

Φίλιππος Νικολόπουλος

Αγαπημένη μου Δασκάλα,

Ποτέ δεν θα μπορούσα να σκεφθώ πως θα ερχόταν μία ημέρα τόσο δύσκολη που θα είσαι τόσο κοντά μας και όμως θα έχεις, ήδη, ταξιδέψει τόσο μακριά.

Είναι, ίσως, κοινότοπο να πω ότι στην παρούσα στιγμή τα λόγια αδυνατούν να εκφράσουν αυτό που αισθάνομαι. Ανακαλώ γεγονότα, σκέψεις, σκόρπιες εικόνες στη διάρκεια μιας διαδρομής πάνω από τρεις δεκαετίες. Αν μπορούσα να φέρω τον χρόνο πίσω θα κυριαρχούσαν ορισμένες εικόνες... Η μνήμη μου ανατρέχει σε αυτές.

Το κατάμεστο αμφιθέατρο της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου που παρακολουθούσαμε ως φοιτητές τα μαθήματά σου, εκεί, μέσα σε μία ατμόσφαιρα όσμωσης, που είχαμε την τύχη να εισπράξουμε από τον αστείρευτο πνευματικό σου πλούτο, που τόσο απλόχερα παρείχες στους φοιτητές σου. Ποτέ δεν ήταν αργά, ακόμη και μετά το μάθημα, για απορίες και ερωτήσεις και κυρίως συζητήσεις που ξεκινούσαν από το αμφιθέατρο και συνέχιζαν στο γραφείο σου ή στο Σπουδαστήριο.

Δίδαξες με τη νηφαλιότητα του πνεύματος και την πνευματική σου εγρήγορση που χαρακτηρίζει άλλωστε όλο το έργο σου. Είχες το χάρισμα να εμπνέεις τους νέους αλλά συγχρόνως να εμπνέεσαι από αυτούς. Τα έργα σου άνοιξαν νέους ορίζοντες στην Ελλάδα και διεθνώς στην ερμηνεία και τη μελέτη της Ιστορίας του ευρύτερου χώρου της Νοτιοανατολικής Ευρώπης από την Αρχαία έως τη Σύγχρονη Περίοδο. Ωστόσο, για πολλούς από εμάς, αυτό που έμεινε ανεξίτηλο στη μνήμη μας ήταν τα μαθήματα Ιστορίας των Χωρών της Χερσονήσου του Αίμου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Η αστείρευτη ενέργεια, η νηφαλιότητα της σκέψης σου, και η διαύγεια του πνεύματός σου, που απολαμβάναμε μέσα από τις συζητήσεις μαζί σου, έδινε απαντήσεις σε επιστημονικά ερωτήματα που μάς απασχολούσαν τότε χωρίς να το ξέρεις. Όπου πήγαινες θυμάμαι να δημιουργούνται συνάξεις νέων γύρω σου. Προσπαθούσες να μεταλαμπαδεύσεις τις αξίες σου στις οποίες πάντα υπήρξες σταθερή.

Ήταν τα μαθήματά σου αυτά και η δική σου πολυεπίπεδη προσωπικότητα και ακτινοβολία που έθεσαν τα θεμέλια των επιστημονικών μου αναζητήσεων και προσανατολισμών στην περίοδο της Οθωμανοκρατίας, που συνέχισα αργότερα στο Παρίσι, εκεί όπου είχα την

τύχη να συγκατοικήσουμε για ένα διάστημα, γεγονός που επαναλαμβανόταν σχεδόν κάθε φορά που ερχόσουν. Θεωρώ ότι υπήρξα πολύ τυχερή γι' αυτή τη συνύπαρξη, που μου έδινε τις δυνατότητες να εμπλουτίσω τις επιστημονικές μου αναζητήσεις μέσα από τον αστείρευτο πνευματικό σου πλούτο, την αναλυτική και συγχρόνως συνθετική σου σκέψη και τη γενικότερη καλλιέργειά σου.

Για ορισμένους από εμάς, εκτός από πηγή πνευματικού ενθουσιασμού, αποτελούσες ένα μέλος της οικογένειάς μας. Πρέπει να ομολογήσω ότι η σχέση που είχα μαζί σου στη μακρά πορεία της ξεπέρασε γρήγορα την αρχική σχέση φοιτητή-δασκάλου και στη διαδρομή αυτή απέκτησε ένα ιδιαίτερα προσωπικό τόνο με κύρια χαρακτηριστικά το σεβασμό, την εκτίμηση, τη γνώση, την αγάπη και τη χαρά της επικοινωνίας. Πρόσφατα ακόμη θυμάμαι στο σπίτι σου τις ατέλειωτες συζητήσεις που είχαμε για την προσφιλή σου επιστημονική θεματική, το Παιδομάζωμα.

Όλοι εμείς, που είχαμε την τύχη να σε γνωρίζουμε, θα συνεχίσουμε να συνομιλούμε μαζί σου, με τα πνευματικά σου τέκνα που τόσο αγαπήσες, τα βιβλία σου, τις μελέτες σου, όπως άλλωστε και οι επόμενοι από εμάς που, είμαι σίγουρη, θα συνεχίζουν να σε διαβάζουν. Άφησες ανεξίτηλα τα ίχνη της γόνιμης παρουσίας και της προσφοράς σου.

Η πνευματική και επιστημονική παρακαταθήκη που αφήνεις στην ακαδημαϊκή κοινότητα δεν περιορίζεται μόνο στα μαθήματα και τα έργα σου αλλά συγχρόνως στην πολύπλευρη και πολυεπίπεδη προσωπικότητα και ακτινοβολία σου. Η επιμονή σου για δημιουργικότητα και η έμφυτη αισιοδοξία σου ήταν χαρίσματα ικανά για να νικήσουν πολλά εμπόδια που για άλλους θα παρέμεναν ανυπέρβλητα. Ήξερες να παίρνεις πρωτοβουλίες και να αναλαμβάνεις δράση. Σού είμαστε βαθύτατα ευγνώμονες και σε ευχαριστούμε από καρδιάς για τους νέους ορίζοντες που μάς άνοιξες. Θα συνεχίσεις να είσαι μαζί μας μέσα από την πλούσια πνευματική σου κληρονομιά, μέσα από τις αναμνήσεις των μαθητών σου, των συναδέλφων σου και όλων των αγαπημένων σου προσώπων.

Αιμιλία Θεμοπούλου

Αισθάνομαι βαθιά την ηθική υποχρέωση να αρχίσω την εισήγησή μου* με μία αναφορά στη μνήμη της σεβαστής μου καθηγήτριας Βασιλικής Παπούλια. Είχα την τύχη να ζήσω υπό τη σκέπη της σοφίας και της καλοσύνης της για τρεις δεκαετίες. Είχα την τιμή να διδαχθώ από εκείνην όχι μόνον ιστορία των βαλκανικών λαών αλλά και έναν τρόπο ανάλυσης του παρελθόντος, ο οποίος δεν παραβλέπει την ιστορία του πολιτισμού και των ιδεών, αλλά τη συνεξετάζει ως οργανικό τμήμα του ιστορικού γίνεσθαι. Στο πλαίσιο αυτό είχα τη χαρά να μυηθώ στην ιστορία των θρησκειών του Walter Otto, του Mircea Eliade και του Kerenyi, στην ιστορία του πολιτισμού του Erwin Rohde, στην κοινωνιολογική σκέψη του Émile Durkheim και του Loyd, στην ψυχαναλυτική ερμηνεία του Jung και του Froyd, στη φιλοσοφία του Kant και του Nitsche, είχα την τύχη πολύ νωρίς να διδαχθώ τη σχέση γεγονότων και φαινομένων και να αντιληφθώ την ιστορία ως διάνοιξη οριζόντων και όχι ως περιχαράκωση σε ιδεοληπτικά σχήματα και σκοπιμότητες. Πάνω από όλα όμως είχα την ευλογία να ζήσω από κοντά την ενσάρκωση της αιώνιας νεότητας που συνεπάγεται η πραγματική βίωση της επιστήμης.

Ελπίζοντας ότι δεν παραβιάζω τους αυστηρούς όρους του επιστημονικού συνεδρίου, θα σας μεταφέρω ένα προσωπικό βίωμα, αυτό που μου έρχεται στο νου καθώς τη φέρνω πίσω στη μνήμη μου από την ημέρα της απώλειάς της. Με επισκέφθηκε στο Μόναχο, μόλις δύο μήνες αφότου εγκαταστάθηκα εκεί για τις διδακτορικές σπουδές μου. Ήταν για εμένα τότε ένα πρόσωπο απόμακρο, σχεδόν ιερό, όπως σε μεγάλο βαθμό είναι ακόμη όλοι οι μεγάλοι μου δάσκαλοι, μερικοί από τους οποίους βρίσκονται αυτήν τη στιγμή στην αίθουσα. Δεν με κάλεσε στο κομψό ξενοδοχείο όπου έμενε, αλλά ήλθε και με βρήκε στο δωματιάκι της φοιτητικής εστίας «για να δει πως ζω», όπως μου είπε. Μου ζήτησε να της φτιάξω καφέ, έλειψα για λίγο και, όταν γύρισα, τη βρήκα γεμμένη στο προσκέφαλο του κρεβατιού μου να ακούει κλασική μουσική με κλειστά μάτια και ένα μειδίαμα ευδαιμονίας. Άνοιξε τα μάτια της και, κοιτώντας με έντονα, χαμογέλασε πραγματικά ευτυχισμένη. Δεν κατάλαβα αμέσως. Δεν μπορούσα να φανταστώ. «Παιδί μου», μου εί-

* Απόσπασμα από την εισήγηση της Ασπασίας Παυλοπούλου με τίτλο: «*γυναίκες άνδρόφωνοι*», «*γυναίκες κοινόν κτήμα*», «*άνδρόγυνοι*»: Η εθνογραφία του φύλου των λαών του βορρά και η κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της Αθήνας του 5^{ου} αι. π.Χ.

πε, «Ήρθα εδώ πριν από πολλά χρόνια με την ίδια υποτροφία. Ήμουν ακριβώς στην ηλικία σου. Σήμερα γύρισα πίσω. Είναι σαν να το ξαναζώ».

Ήπιαμε τον καφέ μας σαν δύο συνομήλικα κορίτσια 26 ετών που ξεκινούσαν το ταξίδι στην επιστήμη. Για αυτό το ιερό ταξίδι στην επιστήμη θα τής είμαι πάντα ευγνώμων.

Γιατί με ενέταξε στη μεγάλη οικογένεια της επιστημονικής κοινότητας, αλλά, πάνω απ' όλα, γιατί με ενέταξε στη δική της οικογένεια, στην οικογένεια των σπουδαίων παιδιών της. Πάντοτε θα τη θυμάμαι και θα την τιμώ ως Μητέρα.

Ασπασία Παυλοπούλου

